

Living Against Occupation: The Phenomenology of Everyday Palestinian Resistance to Occupier Dominance

Ali Eskandari Naddaf , Researcher in Baqir al-Uloom Research Institute; Ph.D. Candidate, Department of Islamic Social Sciences, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author) ali.eskandari.n@ut.ac.ir

MohammadSadeh Karbalaieizadeh Estabraq , Researcher in Baqir al-Uloom Research Institute; Ph.D. Candidate, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. m.karbalaieizadeh@ut.ac.ir

Mojtaba Namkhah , Researcher in Baqir al-Uloom Research Institute; Ph.D. Candidate, Department of Social Sciences, University of Baqir al-Uloom, Qom, Iran. namkhahmojtaba@gmail.com

Extended Abstract

Introduction: The conflict between Palestinians and Israeli occupying forces constitutes one of the most significant struggles in the contemporary world. Contemporary events represent a continuation of a violent, organized process that began in 1948, aimed at replacing the indigenous Palestinian population with Jewish settlers through expulsion, the destruction of communities, and the erasure of culture and identity. This settler-colonial project involves sustained structural and systematic violence. Palestinian resistance against this form of genocide and ethnic cleansing over several decades has created a distinctive phenomenon. As the Israeli occupation permeates every aspect of daily life, the arena of resistance has similarly expanded beyond armed confrontation into the realm of the everyday. This article seeks to assemble the lived experiences of Palestinians to understand this distinct dimension of resistance through the lens of daily life.

Methods: This study employed a qualitative and phenomenological approach, focusing on the commonalities of Palestinian lived experience, to understand the essence of everyday resistance from the participants' perspective and to provide a rich, detailed description of this phenomenon. The aim was to access the meaning of their lifeworld and their experience of it, thereby achieving a deep understanding of the phenomenon. Phenomenological research emphasizes the importance of investigating the lifeworld, encompassing social realities exactly as they are experienced in daily life; it therefore necessitates a return to the direct, pre-theoretical experience of phenomena. Accordingly, this study collected data describing this experience directly. To this end, semi-structured interviews were conducted with a number of Palestinians present at the Rafah border and in a Palestinian refugee camp in Lebanon. Furthermore, the data were supplemented by reference to existing interviews in sources that address the narration of Palestinian everyday life. Finally, the data were qualitatively coded and analyzed within a phenomenological framework.

Results: According to the findings, the lived experience of Palestinians under Israeli occupation is shaped by a dual structure of domination and resistance. The mechanisms of domination include the persistent induction of fear and intimidation, systematic humiliation in everyday life, psychological suffering, and pervasive anxiety over ordinary

activities—all of which serve to exhaust Palestinians and pressure them to abandon their land. These effects are institutionalized through two primary tools: military checkpoints, which function as sites of discipline and degradation, and a complex bureaucratic permit system that restricts movement and construction, effectively suspending normal life. In response, Palestinians cultivate sources of resilience that make life not only possible but meaningful. These include maintaining hope and aspirations, transforming the fear of death into an acceptance of martyrdom, nurturing a deep attachment to their homeland, and finding meaning and satisfaction in acts of resistance. Key strategies of this resistance are integrating the struggle into everyday routines, where survival itself becomes an act of resistance; fostering social solidarity rooted in shared suffering; educating children with the core value of resistance; and the unwavering decision to remain on their land despite repeated displacement. Ultimately, Palestinian resistance emerges as a profound, life-affirming response to domination—an enduring expression of agency, identity, and hope woven into the fabric of everyday life.

Discussion: The Palestinian struggle against Israeli settler-colonialism has persisted for nearly a century. From a sociological perspective, examining the mechanisms and tools of domination alongside the corresponding strategies and sources of Palestinian resistance is both essential and illuminating. This study, by focusing on the lived experience of resistance in the everyday lives of Palestinians, aims to identify and understand these mechanisms and strategies of both domination and resistance. The most significant mechanisms of domination in Palestinian life are the instillation of fear and intimidation, systematic humiliation, the infliction of psychological suffering and pressure, and the creation of pervasive anxiety in daily life. These are primarily enforced through two key instruments: military checkpoints, which serve as sites of control and degradation, and a complex bureaucratic permit system that restricts movement and construction, thereby disrupting normal life. In contrast, Palestinians have not been passive. Their enduring resistance over decades has generated its own strategies and institutional foundations. The key sources of resistance against domination include sustaining hope and aspiration, the embrace of death and martyrdom, love for the homeland, and finding meaning in resistance. These are established and strengthened through tangible practices. The most important of these is the integration of struggle into daily life. The act of living itself, the creation of new modes of existence through the fusion of life and resistance, and even transforming everyday tasks such as cooking and serving food into expressions of defiance have become powerful strategies to wear down and frustrate the occupiers. This fusion of life and resistance stands out as one of the most effective approaches Palestinians have developed to confront the occupation. Moreover, fostering social solidarity, instilling the values of resistance through the education and upbringing of children, and steadfastly remaining on the land despite repeated displacement are vital strategies in the Palestinian repertoire of resistance. Among these, the unwavering commitment to remain rooted in their land, the adaptation of daily life to the realities of occupation, and—most significantly—the transformation of everyday existence into a form of resistance emerges as the most vital mechanisms for counteracting the objectives of the occupiers.

Keywords: Occupier-Native Conflict, Settler Colonialism, Domination & Resistance.

زندگی در برابر اشغال؛ پدیدارشناسی مقاومت روزمره فلسطینیان در برابر سلطه اشغالگران

علی اسکندری نداف^۱، محمدصادق کربلایی زاده استبرق^۲، مجتبی نامخواه^۳

چکیده

مناقشه اسرئیل - فلسطین از طولانی‌ترین مناقشات میان اشغالگران و بومیان است. یکی از راه‌های مهم شناخت چگونگی اعمال اشغال و سازوکارهای مقاومت در برابر آن، تلاش برای فهم این موضوع از منظر تجربه زیسته زندگی روزمره فلسطینی‌ها است. بدین منظور سعی شد در این مقاله از طریق مطالعه پدیدارشناسانه تجربه زیسته مقاومت از منظر فلسطینیان به این فهم نزدیک شویم. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه‌ها و گزارش‌های موجود در روایت زندگی روزمره آن‌ها استفاده شد. پس از آن، تجارب زیسته بیان‌شده حول دو پدیده اشغال و مقاومت بررسی شد. در بخش اول سازوکارهای سلطه و ابزارهای اعمال آن احصا گشت. سازوکارهای سلطه عبارت بودند از: القای ترس و ارباب، تحقیر در زیست روزمره، اعمال رنج و فشار روحی و نگرانی از زیست معمول و طبیعی. مهم‌ترین ابزارهای اعمال سلطه نیز ایست‌بازرسی، بروکراسی و سازوکارهای مجوزدهی بودند. در بخش دوم به مقاومت در برابر سلطه پرداخته شد. محرک‌های مقاومت در برابر سلطه عبارت بودند از: امیدواری و آرزومندی، شهادت‌طلبی و پذیرندگی مرگ، حب به وطن و لذت از مقاومت. همچنین راهبردهای اجتماعی مقاومت در برابر سلطه عبارت بود از: پیوند میان مبارزه و زندگی روزمره، تقویت همبستگی اجتماعی، نهادینه‌سازی مقاومت در تربیت کودکان و نیز ایستادگی به‌رغم آوارگی‌های مکرر.

واژگان کلیدی

استعمار مهاجرنشین، سلطه و مقاومت، نزاع اشغالگران و بومیان، زندگی روزمره، فلسطین.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۴

۱. دانشجوی دکتری دانش اجتماعی مسلمین دانشگاه تهران، عضو گروه مطالعات اجتماعی پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (ع)، قم، ایران. (نویسنده مسئول).
ali.eskandari.n@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران، عضو گروه مطالعات اجتماعی پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.
m.karbalaieazadeh@ut.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری دانش اجتماعی مسلمین دانشگاه باقرالعلوم، مدیرگروه مطالعات اجتماعی پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (ع)، قم، ایران.
namkhahmojtaba@gmail.com

مقدمه

نزاع میان فلسطینیان و اشغالگران صهیونیست از مهم‌ترین مناقشات جهان معاصر است. آنچه امروز در فلسطین رخ می‌دهد، ادامه روند خشونت‌بار و سازمان‌یافته‌ای است که از ۱۹۴۸ آغاز شده است؛ فرایندی با هدف جایگزینی جمعیت فلسطینی با مهاجران یهودی که شامل اخراج فلسطینیان، نابودی سکونتگاه‌ها و تخریب فرهنگی و هویتی آنان می‌شود. این پروژه به مهاجرت یهودیان به فلسطین محدود نمی‌شود، بلکه سلسله‌ای از خشونت‌های ساختاری و نظام‌مند را دربرمی‌گیرد که تا به امروز ادامه دارد. این اقدامات نشان‌دهنده استمرار پروژه استعمار مهاجرنشین اسرائیل در جهت حذف بومیان فلسطینی از سرزمین خود است (Abdo, 2024; Pappé, 2007). مقاومت فلسطینی در برابر این شکل از نسل‌کشی و پاکسازی قومی در طی سالیان طولانی پدیده‌ای منحصر به فرد را رقم زده است. این پدیده از آغاز مورد توجه اندیشمندان بسیاری قرار گرفته و امروزه بیش از پیش شایسته مطالعه است. عرصه این مقاومت به میدان نبرد مسلحانه محدود نمی‌شود، بلکه با امتداد اشغالگری اسرائیل به زندگی روزمره فلسطینیان، مقاومت نیز تا بدانجا امتداد می‌یابد. با این حال، در بحث از مقاومت فلسطینی این حوزه کمتر مورد توجه قرار گرفته است. لازمه درک این مقاومت، نزدیک شدن به فهم فلسطینیان از مقاومت در زندگی روزمره است. به همین منظور، این مقاله سعی دارد با کنار هم گذاشتن تجربه زیسته افراد مختلف از این پدیده در زندگی روزمره به فهم مقاومت فلسطینی از منظر رنج‌ها و صبرها، بیم‌ها و امیدها، تلاش‌ها و امتناع‌ها و لذت‌های کوچک زندگی روزمره نزدیک شود.

پیشینه پژوهش

در این حوزه پژوهش‌های گوناگونی انجام گرفته که از منظرهای مختلف قابل دسته‌بندی است. دسته‌ای از این مطالعات بر اشکال غیر سازمان‌یافته و غیرنظامی از مقاومت در زندگی روزمره فلسطینیان تمرکز دارند؛ موضوعاتی مانند اصرار بر فعالیت کشاورزی در برابر مصادره اراضی، حفظ سبک سنتی پوشش یا آشپزی، تلاش برای دورزدن محدودیت‌ها و نیز کاربرد طنز و شوخی به عنوان ابزار مقاومت. از این منظر، مقاومت به عنوان مجموعه اقداماتی خرد در جهت حفظ کرامت، هویت و بقا در برابر ساختارهای سلطه و اشغال در خلال زندگی عادی پیگیری می‌شود. برای نمونه،

وورونیسکا- کژیژانوفسکا^۱ (۲۰۱۴) با مطالعه زندگی روزمره در اردوگاه پناهندگان فلسطینی، نشان می‌دهد که چگونه ساکنان اردوگاه در مواجهه با تبعید طولانی‌مدت، اشغالگری و درگیری‌های نظامی مداوم، زندگی معمولی را چارچوب‌بندی می‌کنند. درویش و سلیک^۲ (۲۰۱۷) به بررسی مقاومت روزمره فلسطینیان ساکن اسرائیل در طی سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۶۶ پرداخته‌اند و نشان می‌دهند که چگونه فلسطینیان از طریق مقاومت روزمره توانسته‌اند کرامت و هویت خود را حفظ کنند. سیگمن^۳ (۲۰۲۰) با مردم‌نگاری تعاملات بازاری اسرائیلی‌ها و فلسطینیان نشان می‌دهد که چگونه طنز در روابط قدرت به‌عنوان شکلی از مقاومت در استعمار مهاجرنشین ظاهر می‌شود. همچنین شهرزاد و موسوی (۱۴۰۴) با بازخوانی تجربه‌ی مرابطات در قدس، به راهبردهای آنان برای حفظ ماهیت اسلامی مسجدالاقصی از طریق مقاومت در برابر تعلیق زندگی روزمره پرداخته‌اند.

دسته دیگری از مطالعات، بر نقش و تجربه‌ی ویژه‌ی زنان فلسطینی در مقاومت تمرکز دارد؛ با موضوعاتی از قبیل مبارزه‌ی دوگانه‌ی زنان علیه اشغال و نابرابری‌های جنسیتی، نقش آن‌ها در حفظ خانواده و فرهنگ در بحران و مشارکت آن‌ها در انتفاضه‌ها (چه در میدان و چه در پشتیبانی). این پژوهش‌ها اغلب از دیدگاه فمینیسم پسااستعماری، اشغال را نه‌تنها پدیده‌ای سیاسی- نظامی، بلکه تأثیرگذار بر بدن، جنسیت و نقش‌های اجتماعی می‌بینند. برای نمونه، ریچتر- دیورو^۴ (۲۰۱۱) با مطالعه زندگی زنان فلسطینی در تربیت کودکان، کار، تحصیل و مشارکت در اجتماع، به فهم، رویه‌ها و چارچوب‌بندی آنان از مقاومت روزمره پرداخته است. همچنین ریان^۵ (۲۰۱۵) با استفاده از مفهوم «صمود» تلاش روزمره‌ی زنان فلسطینی برای مقاومت غیر خشونت‌آمیز، سازگاری با دشواری‌های زندگی تحت اشغال و حفظ فرهنگ و هویت فلسطینی را نشان می‌دهد. دسته‌ای دیگر، مطالعات فضایی، جغرافیایی و شهری است که بر چگونگی شکل‌گیری فضا تحت تأثیر اشغال و مقاومت در برابر آن تمرکز دارد و آن را ساختاری اجتماعی سیاسی می‌داند که هم ابزار کنترل و هم عرصه‌ی مقاومت است. شامل موضوعاتی درباره‌ی دیوار حائل، ایست‌بازرسی‌ها، شهرک‌سازی‌ها و همچنین چگونگی استفاده

1. Woroniecka- Krzyżanowska
2. Darweish & Sellick
3. Siegman
4. Richter-Devroe
5. Ryan

فلسطینیان از فضا برای مقاومت. برای نمونه نابلسی^۱ (۲۰۲۴) به بررسی مقاومت در برابر تکه‌تکه کردن سرزمین فلسطین توسط استعمار مهاجرنشین اسرائیلی باهدف حذف پیکره‌های فلسطینی از زمین و زمان می‌پردازد. همچنین جورونن^۲ (۲۰۱۷) با بررسی شیوه‌های مقاومت غیر خشونت‌آمیز فلسطینیان در مبارزه مداوم علیه گسترش شهرک‌ها، تخریب و مصادره اراضی و نابودی معیشت آنان، نشان می‌دهد که چگونه مقاومت فلسطینیان با روش‌های خاص مکان‌محور کارکردهای سرکوبگرانه دستگاه استعماری را مختل می‌سازد.

دسته‌ای دیگر، اغلب مبتنی بر نظریه‌های پسااستعماری و مطالعات فرهنگی، به بررسی تولیدات فرهنگی فلسطینی از جمله شعر، ادبیات، گرافیتی و تئاتر به‌عنوان اشکالی از مقاومت می‌پردازند. از این دیدگاه، مقاومت فرهنگی تلاشی در جهت حفظ حافظه جمعی، ساخت هویت ملی و مقابله با روایت‌های مسلط اسرائیلی است؛ برای نمونه ادوارد سعید (۱۴۰۱) با استفاده از عکس‌های ثبت‌شده از فلسطینیان تلاش می‌کند به عمق زندگی اجتماعی فرهنگی آنان نفوذ و چگونگی و چندگونگی تجربه‌های زندگی فلسطینیان و هویت واقعی زندگی فلسطینی را متفاوت با تبلیغات معرفی کند. نیز حسن و بلبله^۳ (۲۰۲۳) به مطالعه گرافیتی‌های ترسیم‌شده بر روی دیوار حائل، به‌مثابه نمونه‌ای از مقاومت روزمره خلافانه در به چالش کشیدن هژمونی ستمگر پرداخته‌اند. دسته‌ای دیگر، بر تأثیرات روانی زندگی تحت اشغال و اشکال روانی - اجتماعی مقابله با آن متمرکزند؛ شامل موضوعاتی مانند اضطراب، اندوه جمعی و سازوکارهای انعطاف، تاب‌آوری و مقابله در برابر آن. این نگاه، مقاومت را همچون فرایندی روانی - اجتماعی برای حفظ سلامت روان و انسجام جمعی در مواجهه با ترومای مداوم می‌بیند و تداوم زندگی عادی و شادی در شرایط غیرعادی را نوعی مقاومت برمی‌شمرد. برای نمونه، نگوین - گیلهم^۴ و همکاران (۲۰۰۸) با مطالعه کیفی جوانان فلسطینی، به نقش کلیدی عادی‌سازی زندگی روزمره در تقویت تاب‌آوری در شرایط غیرعادی زندگی اشاره دارند. همچنین أبودحروج^۵ (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای ناظر به معلمان غزه، نشان می‌دهد که تاب‌آوری در غزه فراتر از بهبود فردی، به‌عنوان عمل جمعی مقاومت و تعهد به حفظ کرامت و هویت فرهنگی در میان سختی‌های بی‌رحمانه تجلی می‌یابد.

1. Nabulsi

2. Joronen

3. Hasan & Bleibleh

4. Nguyen-Gillham

5. Abudahrouj

زندگی در برابر اشغال؛ پدیدارشناسی مقاومت روزمره [...] ۱

این پژوهش‌ها نشان از اهمیت موضوع مقاومت در زندگی روزمره انسان فلسطینی دارد. در همین راستا پژوهش کیفی حاضر به واکاوی تجربه زیسته فلسطینیان از اشغالگری و مقاومت در برابر آن می‌پردازد تا ابعاد تازه‌تری از مقاومت روزمره فلسطینیان در برابر سلطه اشغالگران را روشن سازد.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکردی کیفی و پدیدارشناسانه صورت گرفته است. در این گونه مطالعات، تلاش بر این است که ماهیت تجربه اجتماعی از دیدگاه مشارکت‌کنندگان فهم و توصیفی غنی و مفصل از پدیده ارائه شود. پدیدارشناسی، باهدف توصیف ماهیت پدیده‌ای خاص، بر اشتراکات تجربه زیسته در گروهی خاص تمرکز دارد. تا از این طریق به معنای زیست‌جهان و تجربه آنان راه یابد و درکی عمیق از پدیده به دست آورد (کرسول، ۱۳۹۱: ۱۳۲). از آنجا که پژوهش پدیدارشناسانه بر اهمیت بررسی زیست‌جهان، مشتمل بر واقعیت‌های اجتماعی، درست همان‌گونه که در زندگی روزمره تجربه می‌شوند تأکید دارد، این امر مستلزم رجوع به تجربه مستقیم و پیش‌انظری پدیده‌ها است (finlay, 2011). از این رو، این پژوهش نیاز به گردآوری داده‌هایی داشت که این تجربه را به‌طور مستقیم شرح دهند. بدین منظور با تعدادی از فلسطینی‌های حاضر در مرز رفح و اردوگاه آوارگان فلسطینی در لبنان مستقیماً مصاحبه‌هایی انجام گرفت که عمده آن‌ها در شماره هفتم فصلنامه *نامهٔ جمهور* (۱۴۰۳) منتشر شده است. علاوه بر این، با رجوع به مصاحبه‌های موجود در منابعی که به روایت زیست روزمره فلسطینیان پرداخته بود، داده‌ها تکمیل گشت. یکی از این منابع مجموعه *فلسطین سخن* می‌گوید^۱ (Malek & Hoke, 2014) و دیگری، *پنجاه روایت از زندگی فلسطینیان تحت اشغال*^۲ (OCHA, 2017) بود. در نهایت به شیوه کیفی محتوای داده‌ها مقوله‌بندی و در چارچوبی پدیدارشناختی تحلیل شد.

جدول ۱. مشخصات مشارکت کنندگان

نام	سن / شهر	پیشه	منبع
اسماعیل آنیس	۶۰ / نابلس	کشاورز	50 stories of Palestinian life under occupation
لجین الزعیم	۱۹ / غزه	دانشجو	
ام علاء	- / قدس	مادر	
ام رزان	- / قدس	مادر	
مسعد أبو غدین	۴۶ / غزه	کشاورز	
محمود کعبانه	۴۳ / عین الحلوه	دامدار	
ابتسام الزغیر	۴۹ / قدس	مدیر مرکز فرهنگی	Palestine speaks: Narratives of life under occupation
وفا العدینی	۲۶ / غزه	فعال اجتماعی	
احمد القراعین	۴۳ / قدس	مغازه دار	
لیث الحلوه	۳۲ / بیت لحم	کارگر	
عبدالرحمن الاحمر	۴۷ / بیت لحم	وکیل	
جمال بکر	۵۰ / غزه	ماهی گیر	
هاله الغزالی	۴۸ / نابلس	سرآشپز	مصاحبه های منتشر شده در نامه جمهور (۷)
اسراء جعابیس	۳۷ / قدس	معلم و آزاده فلسطینی	
محمود علی السید	۳۰ / غزه	فوتبالیست	
محمد عزالدین	۷۳ / غزه	راننده کامیون	
محمود ابراهیم خلیل	۶۷ / جبالییا	راننده تاکسی	
مهیب ابو جزر	۳۵ / غزه	روزنامه نگار	
عاصم بربروین	۲۹ / الخلیل	مدیر کارگاه	مصاحبه های منتشر نشده
محمد علی محمد	۳۴ / غزه	پزشک	
ولید ابو خالد	۶۴ / رام الله	آزاده فلسطینی	

یافته های پژوهش

ابتدا به تجارب زیسته بومیان فلسطینی در مواجهه با کنش های سلطه گرانه اشغالگران و سپس به تجربه آنان از ابزارهای سلطه پرداخته شد. در نهایت محرک ها و راهبردهای مقاومت فلسطینیان در برابر اشغالگران بررسی شد. فهم مقاومت روزمره فلسطینیان نیازمند واکاوی فهم و تجربه آنان از اشغالگری است؛ چراکه مواجهه با سلطه و اشغال مداوم از تجارب

مهم زندگی روزمره فلسطینیان است که اشغالگران سعی کرده‌اند آن را تا جزئی‌ترین امور زندگی آنان نفوذ دهند. این امر آن‌چنان در زندگی روزمره فلسطینیان پررنگ است که در شرح زیست روزمره خود، مدام به آن ارجاع می‌دهند. از این رو، در خلال مصاحبه‌ها سعی شد سازوکارها و ابزارهای اشغالگران برای سلطه بر زندگی روزمره و در ادامه محرک‌ها و راهبردهای مقاومت زیسته در برابر این سلطه بررسی شود.

سازوکارهای سلطه

القای ترس و ارباب

رعب و ترس، احساسی است که فلسطینیان از کودکی تا بزرگسالی مدام در زندگی تجربه می‌کنند. القای ترس و ارباب از سازوکارهایی است که اشغالگران برای تحقق اهداف خود از آن بهره می‌برند. «آن‌ها بی‌دلیل شلیک می‌کنند و روزی نیست که خبر تیر خوردن کسی به گوش نرسد» (بکر)^۱. «کودکان فلسطینی در ترس دائمی از حملات اشغالگران دوران کودکی وحشتناکی را سپری می‌کنند» (محمد)^۲. عاصم می‌گوید: «در دوران کودکی از بازرسی‌های متعدّد و از ترس و وحشتی که سربازان صهیونیستی بر سر ما وارد می‌کردند رنج می‌بردیم»^۳. لیث اشاره می‌کند که بچه‌های شب‌ها کابوس حمله شهرک‌نشینان را می‌بینند که آنان را به تیرباران تهدید می‌کنند (الحلو)^۴. حتی بزرگ‌ترها نیز از این مسئله در امان نیستند؛ «آن‌ها مردم اردوگاه را می‌ترسانند تا حدی که بسیاری‌شان به گریه می‌افتادند» (خلیل)^۵. این امر وجوه پیچیده‌تری نیز دارد. رشد دائمی شهرک‌ها، این ترس و نگرانی را به دنبال دارد که زندگی فلسطینیان بیش‌ازپیش در تنگنا قرار بگیرد. آنان به‌طور فزاینده‌ای از این نگرانی همیشگی رنج می‌برند و احساس ترس و خفگی می‌کنند (الحلو)^۶.

تحقیق در زیست روزمره

ادوارد سعید (۱۹۹۲) جان‌مایه سیاست انضباطی اسرائیل را تحقیق می‌داند. مسئله‌ای که تجربه مشترک فلسطینیان در زندگی روزمره را دربرمی‌گیرد. محمود ابراهیم خلیل از

1. Malek & Hoke, 2014: 179

۲. مصاحبه منتشر نشده

۳. مصاحبه منتشر نشده

4. Malek & Hoke, 2014: 69

۵. نامهٔ جمهور (۷): ۷۲

6. Malek & Hoke, 2014: 70

صف می‌گوید، از اینکه «آن‌ها مردم ما را مجبور می‌کردند که برای ساده‌ترین کارها در زندگی، مانند حمام رفتن یا آب‌و‌غذا گرفتن در صف‌های طولانی بایستند»^۱، او اضافه می‌کند: «آن‌ها با صف‌های طولانی و فشار و محدودیت بر مردم، مردم را از زندگی خسته می‌کنند»^۲. ابتسام تجربه خود را از مواجهه با سرباز اسرائیلی در ایست‌بازرسی، این‌گونه روایت می‌کند: «می‌خواستم توضیح بدهم اما او حرف‌های زشتی نثار من کرد. هیچ‌کس در طول زندگی‌ام این چیزها را به من نگفته بود. نمی‌توانم همه آن‌ها را بازگو کنم. یکی از حرف‌های ناپسندش فاحشه بود!»^۳ عبدالرحمن می‌گوید در کودکی وقتی که پدرش پس از سال‌ها برای او کوله‌پشتی خرید تا دیگر لازم نباشد کتاب‌هایش را با نایلون جابجا کند، روزی سربازان اسرائیلی او را صدا می‌زنند و کوله‌اش را داخل جوی می‌اندازند و خودش را کتک می‌زنند. او دیده بود که با دیگر دوستانش نیز همین رفتار را داشته‌اند (الاحمر)^۴.

عفراتی، سرباز اسرائیلی، در اعترافات خود می‌گوید در یکی از اعیاد یهودی که مورد احترام یهودیان و مسلمانان است، به شهرک‌نشینان اجازه داده شد به بخش فلسطینی معبد یعنی مسجد مسلمانان بروند. او در آنجا می‌بیند که کودکان شهرک‌نشین در حال ادرار بر دیوارهای مسجد فلسطینیان و سوزاندن فرش‌های آن هستند؛ درحالی‌که والدین‌شان نظاره‌گر بودند و آن‌ها را منع نمی‌کردند. وقتی عفراتی به این کار بچه‌ها اعتراض و آن‌ها را منع می‌کند، با توییح افسر مافوقش روبه‌رو می‌شود؛ چراکه اصلاً تحقیر بخشی از مأموریت آن‌ها بوده است. او به مثال‌های دیگری اشاره می‌کند: آن‌ها به‌بهانه‌ای واهی ساعت‌ها فلسطینیان را با لباس زیر در ایست‌بازرسی نگه می‌داشتند یا هر روز معلمی را هنگام عبور از ایست‌بازرسی در برابر دانش‌آموزان عریان می‌کردند (Ehrenreich, 2016).

این تحقیر تا آنجا ادامه دارد که «فرقی نمی‌کند تاجر باشید یا کارگر ساختمانی یا راننده، تنباکو بکارید یا منشی‌گری کنید، در هر صورت، گذران زندگی برایتان جریان بی‌وقفه‌ای از تحقیرهای کوچک خواهد بود. گوجه‌هایتان را ضبط می‌کنند و بعد از دو روز ترخیص می‌کنند تا بیوسد و در این حین به خودتان پوزخند می‌زنند. باید التماس کنید تا بچه‌هایتان را از بازداشت بیرون بیاورند و اگر جلوی زندانبان‌ها گریه و زاری

۱. نامهٔ جمهور (۷): ۷۲

۲. همان

3. Malek & Hoke, 2014: 32

4. Malek & Hoke, 2014: 80

کنید، ممکن است همان زندانبان دلبخواهانه تصمیم بگیرد شما را هم بازداشت کند تا بچه‌تان را برای اعتراف به اینکه سنگ پرتاب کرده است زیر فشار بگذارد و ناگهان خودتان را بدون سیگار در سلولی سیمانی می‌بینید. چاه توالت‌ها می‌گیرد و شیرفهم می‌شوید که قرار است تا ابد با همین وضع زندگی کنید» (Graeber, 2015).

اعمال رنج و فشار روحی

از دیگر احساسات مشترک فلسطینیان تجربه رنج و درد توأمان و فشار روحی شدید در اثر زندگی تحت اشغال و تجاوز است. این مسئله از موارد متعددی مانند از دست دادن اسباب معاش تا فقدان عزیزان ناشی می‌شود. چنانکه عزالدین از رنج از دست دادن عزیزانش می‌گوید که «ضربه بزرگی به من وارد شد». او در ۲۰۰۱ خبر شهادت پسرش را می‌شنود و در ۲۰۰۹ پدر و دو فرزند دیگرش در حملات اسرائیلی‌ها به شهادت می‌رسند.^۱ خدیبر هنگام ماهیگیری با قایق پدرش که پس از سال‌ها پس‌انداز توانسته بود آن را بخرد، بی‌دلیل توسط اشغالگران هدف قرار می‌گیرد و قایقشان منفجر می‌شود. این مسئله معیشت خانواده آن‌ها را با مشکل روبه‌رو کرده است. پدر او می‌گوید: «چطور خوابم ببرد وقتی می‌بینم به همه بده‌کارم؟ و از آن بدتر، نمی‌دانم که وقتی صبح از خواب بیدار شوم، می‌توانم شکم بچه‌هایم را سیر کنم یا نه؟» (بکر)^۲ محمد، پزشک اهل غزه، می‌گوید: «وقتی بدن‌های افراد از بمباران خارج می‌شود و به بیمارستان می‌رسد، به معنای واقعی کلمه تکه‌تکه شده است، در آن زمان من در شدیدترین حد از غم و اندوه هستم؛ اما از من خواسته می‌شود که دست یا پای یک بچه، مرد یا زن را درمان کنم»^۳. پسران احمد القراعین که پدرشان برای نجات آن‌ها از دست شهرک‌نشینان مسلح مورد اصابت گلوله قرار گرفته است، در بازجویی توسط اشغالگران به آن‌ها القا می‌شود که خودشان مقصر وضعیت پدرشان هستند تا خود را سرزنش کنند.^۴ اسراء جعایبص، آزاده فلسطینی که در اثر آتش‌سوزی دچار سوختگی و با همان وضع بازداشت شده بود، از تمسخرهای زندانبان، سختگیری‌های اشغالگران در زندان و ممانعت از مداوایش سخن می‌گوید.^۵ عاصم در کودکی شاهد صحنه‌هایی از کشتار بوده است که هیچ‌گاه از ذهنش پاک نخواهد شد. او می‌گوید

۱. نامه جمهور (۷): ۶۶-۶۷

2. Malek & Hoke, 2014: 183

۳. مصاحبه منتشر نشده

4. Malek & Hoke, 2014: 222-223

۵. مصاحبه منتشر نشده

هنگام رفتن به مدرسه در ایست‌بازرسی مانند حیوان با آن‌ها برخورد می‌کردند؛ آن‌ها با اینکه می‌دانستند چیزی همراه نداریم، اما می‌خواستند «ما را کوچک و ادیت کنند و هم ملت فلسطین را بترسانند و روح و روان کودکان را پیش از بزرگانشان نشانه بگیرند!»^۱ رفتارهای وحشیانه و حیوان‌انگاری از جمله جنایات‌های صهیونیست‌ها در برخورد با بومیان فلسطینی است.

نگرانی از زیست معمول و طبیعی

دیگر احساس و تجربه مشترک فلسطینیان نگرانی آن‌ها از زندگی معمول روزمره است. یکی از اهداف اشغالگران اخلال و به تعلیق درآوردن زندگی روزمره فلسطینیان است. هدف اصلی صهیونیست‌ها از این کار کلافگی مدام و خسته کردن فلسطینیان و از این طریق، اجبار آن‌ها به ترک وطن است. فلسطینیان دائماً از وضعیت شغل و زندگی خود نگران هستند. بسیاری از آن‌ها به دلیل اخلالی که اشغالگران در مشاغل آن‌ها ایجاد کرده‌اند عملاً محتاج کمک‌های خیریه‌ها شده‌اند. جمال، ماهیگیر اهل غزه، می‌گوید بعد از قانون جدیدی که به ماهیگیران اجازه فاصله گرفتن بیش از سه مایل از ساحل را نمی‌دهد، کار آن‌ها مختل شده است. او که درگذشته روزی پانصد دلار درآمد داشته، اکنون برای گذران زندگی خود و فرزندانش محتاج کمک‌های خیریه است. او هنگام ماهیگیری همیشه نگران تیرخوردن است. سال گذشته پسرعمویش همین‌طور کشته شده است؛ زیرا «اشغالگران هر زمان که اراده کنند بی‌دلیل به ما شلیک می‌کنند» (بکر)^۲. بومیان همیشه در حدس و گمان زندگی می‌کنند. ورزشکاران فلسطینی نیز از بی‌ثباتی در امان نیستید. محمود، فوتبالیست فلسطینی، می‌گوید «ممکن است امروز روز خوبی باشد و فردا یک بمباران یا تهاجم رخ دهد. شما نمی‌توانید هیچ برنامه‌ای برای زندگی خود داشته باشید»^۳. این تعلیق به شدت خود را در مشاغل نشان می‌دهد. هاله الغزالی، آشپز فلسطینی، می‌گوید به دلیل حمل چاقوی آشپزی بازداشت و به دو سال حبس محکوم شده است: «آن‌ها چاقو را که دیدند مرا نگه داشتند. توضیح دادم که این چاقو را برای کارم خریده‌ام و کار من آشپزی است. قبول نکردند و مرا کشان‌کشان و وحشیانه بردند.»^۴

۱. مصاحبه منتشر نشده

2. Malek & Hoke, 2014: 177-180

۳. نامهٔ جمه‌ور (۷): ۵۳

۴. نامهٔ جمه‌ور (۷): ۴۰

تعلیق زندگی روزمره، ابتدایی‌ترین‌های زندگی را نیز شامل می‌شود. محمد می‌گوید آب آشامیدنی نواز غزه اصلاً مناسب نیست. نگرانی دائمی من این است که اعضای خانواده دچار نارسایی کلیه شوند.^۱ برق و گاز نیز از این مسئله مستثنا نیست. همچنین تخریب و ممانعت از ساخت مسکن توسط فلسطینیان که خانواده هفت‌نفره لیث را مجبور به زندگی در یک اتاق شانزده متری کرده است. او پس از تخریب بنایشان توسط اشغالگران می‌گوید: «احساس خفگی می‌کردم. خانواده ما بزرگ و در حال رشد بود، اما اجازه ساخت‌وساز نداشتیم.»^۲ این مسئله تردها را نیز شامل می‌شد. مهیب از خاطرات تلخ کودکی‌اش می‌گوید که برای مسیر کوتاه خانه تا مدرسه باید ساعت‌ها در ایست‌بازرسی معطل می‌شد. او حتی پس از رفتن اشغالگران از غزه در سال ۲۰۰۵ و برچیده شدن شوک‌های الکتریکی، همچنان به‌طور ناخودآگاه در ایست‌بازرسی‌های مسیر می‌ایستد.^۳ در این وضعیت بیماران بیشتر از دیگران رنج می‌برند. مادر فلسطینی می‌گوید پس از ساخته شدن دیوار حائل، رساندن دختر معلولش به درمانگاه مجبور است مسیر پانزده دقیقه‌ای به بیت‌لحم را دوساعته طی کند.^۴ یکایک فلسطینیان و روایت‌های فلسطینی مملو از لحظاتی است که زندگی روزمره ناممکن می‌شود.

ابزارهای اعمال سلطه‌گری

در خلال این پژوهش به دو پدیده به‌عنوان ابزار سلطه‌گران در زیست روزمره اشاره شده است: ایست‌بازرسی؛ بروکراسی و سازوکار مجوزدهی. در داده‌ها بارها به این دو پدیده ارجاع داده شده است. گویی تجربه مواجهه روزمره فلسطینیان با اشغالگران از مجرای این دو پدیده می‌گذرد.

ایست‌بازرسی

پدیده ایست‌بازرسی به‌مثابه یک استعاره می‌تواند تا حد زیادی ماهیت اسرائیل را توضیح دهد. ایست‌بازرسی نقطه تلاقی سیاست انضباطی و تحقیر و دیگری‌سازی است. تعلیق و تحقیر ناشی از این پدیده، تأثیر فراوانی در شکل‌گیری تجربه انسان فلسطینی داشته است. ابتسام توصیف دقیقی از ایست‌بازرسی و ناتوانی ما از درک آن ارائه می‌دهد: «اگر تصور می‌کنید از توضیحات من، با سختی‌های ایست‌بازرسی

۱. مصاحبه منتشر نشده

2. Malek & Hoke, 2014: 64-67

۳. نامهٔ جمهور (۷): ۱۱۳

4. OCHA (2017)

غزه آشنا می‌شوید سخت در اشتباهید... هنوز هم نمی‌توانم آن ذهن بیمار و روانی‌ای که آن ایست‌بازرسی را طراحی کرده درک کنم. یک شکنجه‌گاه واقعی روحی و جسمی و عاطفی^۱. امین و نامزدش اغلب تلفنی با هم صحبت می‌کنند؛ چون طی مسیر بیست کیلومتری میان آن‌ها هشت ساعت به طول می‌انجامد. امین در وصف این هشت ساعت می‌گوید: «طی این ساعت‌ها تقریباً بدون تردید مسلسل‌هایی را جلوی صورتتان تکان داده‌اند و آدم‌هایی که معتقدند پست‌تر از انسان‌هایید، با زبانی که نصفه‌نیمه می‌فهمیدش بر سرتان فریاد کشیده‌اند» (Graeber, 2015). ابوجزر توضیح می‌دهد که چگونه ایست‌بازرسی، نقطه‌آشنایی کودک فلسطینی با واقعیت است: «در شش سالگی که به مدرسه رفتم با واقعیات بیشتری روبه‌رو شدم. مسیر خانه تا مدرسه، با پای پیاده، فقط یک ربع راه بود اما با وجود اشغالگران و ایست‌بازرسی‌ها، ساعت‌ها طول می‌کشید. حتی ممکن بود آن روز به مدرسه نرسیم! بستگی به حال و خلق سرباز داشت. اگر ناراحت بود یا با زنش دعوا کرده بود اجازه عبور نمی‌داد؛ یعنی حال آن روز سرباز تعیین می‌کرد که آن روز را درس بخوانیم یا نخوانیم!^۲». او ادامه می‌دهد که در زمان دانش‌آموزی برای بازدید از ساحل غزه که پانزده کیلومتر با آن‌ها فاصله داشت، باید چندین روز در شرایط سخت ایست‌بازرسی معطل می‌شدند (ابوجزر)^۳. ایست‌بازرسی چنانکه عاصم می‌گوید از کودکی در خاطره فلسطینیان ثبت می‌شود (بربروین)^۴.

بروکراسی و سازوکار مجوزدهی

از دیگر ابزارهای مهم اشغالگران برای تعلیق زندگی عادی فلسطینیان سازوکار بروکراسی ایجاد شده است. فلسطینیان برای کوچک‌ترین کارها از ساخت‌وساز تا رفت‌وآمد روزمره باید مجوز بگیرند. یک کارکرد این سازوکار به‌عنوان ابزار تنبیهی اشغالگران است. آن‌ها در جواب یکی از عملیات‌های فلسطینی مجوز ورود ۸۳ هزار فلسطینی برای عبادت و درمان به سرزمین اشغالی را لغو کردند. ساخت‌وساز از جمله مهم‌ترین این موارد است. به‌گفته‌ی فلسطینیان اگر مجوز نداشته باشید خانه را «نابود می‌کنند» و اگر هم بخواهید مجوز بگیرید، مجوز نمی‌دهند! لیث سازوکار مجوز ساخت‌وساز را

1. Malek & Hoke, 2014: 34

۲. نامه‌ی جمهور (۷): ۱۰۷

۳. نامه‌ی جمهور (۷): ۱۰۸-۱۱۱

۴. مصاحبه‌ی منتشر نشده

این‌گونه شرح می‌دهد: «خانواده من یکی دو سال بعد دوباره ساخت‌وساز را امتحان کرد. ما برای ساخت یک‌خانه جدید در زمینی که داشتیم، سنگ خریدیم. ما حدود ۶۰ هزار شیکل^۱ پول دادیم. این بار ما سعی کردیم که مجوز ساخت‌وساز بگیریم. کارهای زیادی بود که باید انجام می‌دادیم، پول زیادی از ما می‌خواستند، باید با وکلا مذاکره می‌کردیم و کاغذبازی‌های بی‌پایانی وجود داشت. پدرم سه‌بار امتحان کرد، اما نتوانستیم مجوز بگیریم. سنگ‌هایی که ما برای ساخت خانه جدید خریدیم هنوز هم در این زمین هستند^۲». لیث ادامه می‌دهد که فلسطینیان برای گرفتن مجوز کار هم با دشواری روبه‌رو هستند. حتی مجوز کار کردن نیز به‌عنوان ابزاری برای فشار و کنترل بر فلسطینیان استفاده می‌شود. هاله الغزالی پس از بارها تلاش، از گرفتن مجوز برای رستوران کوچک خود در فلسطین ناامید می‌شود و تصمیم می‌گیرد آرزوی خود را در خارج از فلسطین دنبال کند؛ اما برای خروج از فلسطین هم با ممانعت روبه‌رو و مجبور می‌شود برای گرفتن مجوز خروج تمام پس‌انداز خود را خرج کند.^۳ هاله مدتی بعد از حضور خانواده‌اش در عروسی خود محروم می‌شود؛ چراکه سازوکار مجوزدهی به خانواده او حتی مجوز رفتن به عروسی هاله که در مصر بود را نمی‌دهد.^۴

در بسیاری از روایت‌ها سازوکار مجوزدهی و بروکراسی‌های شدید اشغالگران برای هر فعالیت فلسطینیان، نقش پررنگی در تعلیق و اخلال در زندگی عادی آن‌ها دارد. در بسیاری از موارد این مجوزها امکانی برای اخاذی، ایجاد کلافگی و اعمال فشار و کنترل بر فلسطینیان بود.

محرك‌های مقاومت در برابر سلطه

انسان فلسطینی در برابر تجربه زندگی تحت اشغال، محرك‌های زاینده‌ای از مقاومت را درون خود پرورانده است که زندگی را نه‌تنها ممکن، بلکه پربار و الهام‌بخش می‌کنند. از جمله عبارت‌اند از: امیدواری و آرزومندی، شهادت‌طلبی و پذیرش مرگ، حب به وطن و لذت از مقاومت.

امیدواری و آرزومندی

یکی از مواردی که در مصاحبه با فلسطینیان تکرار می‌شود، امیدواری و داشتن

۱. واحد پول اسرائیل

2. Malek & Hoke, 2014: 67

۳. نامهٔ جمه‌ور (۷): ۴۳-۴۴

۴. نامهٔ جمه‌ور (۷): ۴۷

آرزوهایی برای زندگی است. این امید و آرزوها در عین وجود تمام رنج و فشارهایی است که بر آن‌ها تحمیل می‌شود. گویی امید سرچشمه انگیزاننده‌ای برای ایستادن در برابر اشغال و خنثی کردن خواست اشغالگران است. بکر درحالی که از کمبود درآمدش به سبب حضور اشغالگران شاکی است، می‌گوید «ناامید نیستم؛ امید دارم روزگاریم بهتر شود»^۱. همین امید و آرزو باعث می‌شود زمانی که اسرای فلسطینی از ملاقات با همسران خود منع می‌شوند، دست به قاچاق اسپرم از درون زندان بزنند. تعدد فرزندان موضوع دیگری است که نه تنها مزیت اجتماعی دارد، بلکه هر تولد روزنه‌امیدی است برای خانواده‌ها.

گذر از ترس و رنج به آرزوی مبارزه و مقاومت از ویژگی‌های زندگی فلسطینیان است. محمد می‌گوید وقتی در کودکی از حملات صهیونیست‌ها ترس داشتم، آرزو کردم در بزرگی خلبان شوم تا بتوانم جواب بمباران‌های آن‌ها را بدهم.^۲ محدودیت‌ها تبدیل به آرزوهایی برای فلسطینیان می‌شود که برای تحقق آن تلاش می‌کنند؛ مانند دانش‌آموزان اهل غزه که به‌رغم مشقت‌های ناشی از اشغال و محاصره توانستند آرزوی رسیدن به دریا را محقق کنند (ابوجزر)^۳ یا ابتسام که به‌رغم معلولیت جسمی، در کنار ستمگری اشغالگران، به تلاش در مرکز فرهنگی خود ادامه می‌دهد و معتقد است «بالاخره یک روز تغییراتی رخ خواهد داد»^۴. انسان فلسطینی، هیچ وضع موجود مطلوبی ندارد که با دل‌بستگی به آن، در پی امیدی محافظه‌کارانه باشد؛ او امید را در تغییر جست‌وجو می‌کند نه در وضع موجود.

شهادت‌طلبی و پذیرندگی مرگ

همان‌طور که مطرح شد، القای ترس توسط اشغالگران از جمله مواردی است که زندگی فلسطینیان را با چالش روبه‌رو کرده است. اشغالگران حق حیات فلسطینیان را به‌عنوان ابزاری برای فشار به آن‌ها برای ترک وطن استفاده می‌کنند. در مقابل، فلسطینیان با تبدیل آن به آرزوی شهادت و پذیرش مرگ بدان پاسخ داده‌اند. محمد، پزشک فلسطینی، می‌گوید: «الآن عاقبت زندگی من و هر فلسطینی دیگر دو چیز شده است و دیگر هیچ؛ ما منتظر پیروزی یا شهادت هستیم»^۵. محمود، از فلسطینیان ساکن در اردوگاه‌های لبنان

1. Malek & Hoke, 2014: 183

۲. مصاحبه منتشر نشده

۳. نامهٔ جمه‌ور (۷): ۱۰۸-۱۱۱

4. Malek & Hoke, 2014: 40

۵. مصاحبه منتشر نشده

زندگی در برابر اشغال؛ پدیدارشناسی مقاومت روزمره^۱ [...]

و عاصم که از آمریکا به فلسطین بازگشته است، می‌گویند که دوست دارند از مدافعان و فداییان فلسطین و قدس شریف باشند.^۱ خانواده‌ها نیز رنج فقدان عزیزان را تبدیل به حس افتخار می‌کنند. مادری که فرزند خود را در این راه از دست داده است می‌گوید «وقتی خبر شهادتش را شنیدیم احساس افتخار کردیم، حتی من و پدرش نیز همین آرزو را داریم»^۲.

حب به وطن

حب به وطن و علاقه به آزادی آن در میان فلسطینیان موج می‌زند. گویی از کودکی اولین چیزی که کودکان فلسطینی یاد می‌گیرند دوست داشتن وطن است. محمد می‌گوید: «پدرم هنگامی که به من توضیح می‌داد تجهیزات و امکانات ما نسبت به صهیونیست‌ها بسیار کمتر است، درنهایت می‌گفت «کار جز با مقاومت در وطن» به سرانجام نمی‌رسد»^۳. هنگامی که از عاصم علت بازگشتش از آمریکا را پرسیدیم پاسخ داد: «عشق به وطن»^۴. از نظرش رابطه او با وطن مانند وابستگی عاشق به معشوق است. فلسطین همه دارایی بومیان است. آن‌ها از این طریق خود را در برابر تمام رنج و دردها مقاوم می‌کنند. به همین دلیل است که عزالدین پس از شهادت فرزندانش می‌گوید که «دوست دارم بگویم که همه پسران شهیدم فدای فلسطین شده‌اند و پسر دیگری که در بند صهیونیست‌ها است و خانواده‌ام و پدربزرگ و پدرم، همگی فدایی فلسطین هستند»^۵. خلیل می‌گوید: «به ما خبر دادند که خانه ما در جبالیای ویران شده است، فدای فلسطین! من فداکاری خاصی برای وطنم نکردم. هرچه داریم از پول و مال و وجود و فرزندانمان فدای فلسطین»^۶.

لذت از مقاومت

یکی از مهم‌ترین دلایل انتخاب مقاومت برای فلسطینیان و ایستادگی در برابر درد و رنج، احساس رضایت و لذتی است که از مقاومت درک می‌کنند. ابوجزر می‌گوید روزی که صهیونیست‌ها در ۲۰۰۵ از غزه عقب‌نشینی کردند را هرگز فراموش نمی‌کند:

۱. مصاحبه منتشر نشده و نامه جمهور (۷): ۸۱

۲. مصاحبه منتشر نشده

۳. مصاحبه منتشر نشده

۴. مصاحبه منتشر نشده

۵. نامه جمهور (۷): ۶۹

۶. نامه جمهور (۷): ۸۱

«حالا می توانستیم راحت و بی دردسر به مدرسه برویم و از باغ‌ها میوه بچینیم ... انگار در بهشت بودیم»^۱. مصاحبه‌شونده دیگری (ابوجزر) می‌گفت در زمان صهیونیست‌ها ساعت‌ها زودتر باید به مدرسه می‌رفت، اما می‌گفت وقتی صهیونیست‌ها رفتند، تصور کنید حدود ساعت هفت و به‌صورت معمولی به مدرسه بروید، نگاه کنید که چقدر احساس خوشبختی دارد که شما به‌عنوان یک دانش‌آموز به خانه می‌روید! این وضعیت را حس کنید، چقدر احساس خوشبختی دارید وقتی آزادانه به مدرسه و دریا و بازار می‌روید. فلسطینیان به تجربه لمس کرده‌اند که زندگی پسااشغال چه لذت و احساس خوبی است که جز از مسیر مقاومت نمی‌توانند به آن رسید. عزالدین وضعیت پس از آزادی را این‌گونه توصیف می‌کند: «همان‌گونه که به شما گفتم، در روز خروج اشغالگران و پایان انتفاضه، شادترین مردم بودم؛ اما اشغالگران همه‌جوره شرایط و عرصه را بر غزه و اهالی آن تنگ می‌کنند تا آرام‌آرام بمیرند و از بین بروند»^۲.

راهبردهای مقاومت در برابر سلطه

فلسطینیان برای تقویت سازوکارهای ذکرشده به راهبردهای مهمی دست یافته‌اند که فهم آن‌ها برای درک چگونگی و تداوم این مقاومت ضروری است. ازجمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: پیوند میان مبارزه و زندگی روزمره، تقویت همبستگی اجتماعی، نهادینه‌سازی مقاومت در تربیت کودکان، ماندن و ایستادگی به‌رغم آوارگی.

پیوند میان مبارزه و زندگی روزمره

می‌توان گفت مهم‌ترین راهبرد مقاومت در میان فلسطینیان، پیوند میان زندگی با مبارزه و مقاومت است. در شرایط تحمیلی اشغال بر زندگی، ایستادگی و عدم ترک وطن در هر صورت خود مؤید مقاومت است. حتی آنان که مجبور به مهاجرت شده‌اند نیز به پیوند میان مبارزه و زندگی رضایت داده یا آن را انتخاب کرده‌اند. انسان فلسطینی در وضعیت نخستین یک انسان معمولی است، با آرزوهای معمولی؛ اما دیگری صهیونیستی او را به وضعیتی منتقل می‌کند که زندگی معمولی و حفظ آن برای او تبدیل به هدف و راهبردی برای مقاومت می‌شود. به‌عنوان نمونه، در روایت محمد عزالدین می‌بینیم که با وجود ادراک اولیه جوامع فلسطینی مبنی بر نابرابری محاکم قضایی رژیم صهیونیستی، او قصد شوویدن علیه این مناسبات قضایی را ندارد؛ بلکه می‌خواهد جایگاهی در ساختار موازی

۱. نامهٔ جمهوری (۷): ۱۱۲

۲. نامهٔ جمهوری (۷): ۱۰۷-۱۱۸

۳. نامهٔ جمهوری (۷): ۶۶

اما غیررسمی به دست آورد و از این طریق به حل و فصل مخاصمات اجتماعی کمک کند؛ اما دیگری صهیونیستی او را در موقعیت حفظ زندگی قرار می‌دهد. چنانکه گویی زندگی برای او از وضع موجود و عادی، به وضعیتی مطلوب و آرزو تبدیل می‌شود. این وضع از یک طرف او را نسبت به زندگی دل‌بسته‌تر می‌سازد و از سوی دیگر، آن را در نظر او معلق می‌کند: «یورش اشغالگران در ۱۹۶۷ باعث شد زندگی‌ام به مسیر دیگری بیفتد. رنج و سختی مردم غزه از آن زمان شدت گرفت. همه ساکنان منطقه به شرایط سختی افتادیم... از آن زمان به بعد، فقط به حفظ زندگی‌مان فکر می‌کردم و بس»^۱.

زندگی معمولی برای انسان فلسطینی غایتی است که به رسیدن به آن افتخار می‌کند. در روایت ابتسام می‌بینیم که او به اینکه یک خودرو تهیه کرده است و با آن سر کار می‌رود افتخار می‌کند؛ کاری که انتخاب او نبوده و به ناچار برگزیده است. انسان فلسطینی زندگی می‌کند بی‌آنکه زندگی کند. زندگی انسان فلسطینی در تعلیقی بی‌انتهای رقم می‌خورد؛ چنانکه وفا العدینی می‌گوید: «هیچ چیز مشخص نیست. نمی‌توانیم از قبل برنامه‌ریزی کنیم». او ادامه می‌دهد: «۲۵ جولای خانه پدرشوهرم را بمباران کردند و دو روز پیش خانه خودمان را. ما دیگر سرپناهی نداریم». او به روزهایی اشاره می‌کند که آب، اینترنت و برق نداشتند و حتی نمی‌توانستند ارتباطی برقرار کند: «آن روزها فقط توانستم یک جمله بنویسم تا از من باخبر شوند: زنده‌ام!»^۲. انسان فلسطینی در زندگی معمولی چیزی برای دل‌بستگی ندارد. این امر، انسان فلسطینی را در موقعیت به‌خصوصی قرار می‌دهد. با انتزاع از زندگی معمولی، انسان فلسطینی به جست‌وجویی فراگیر برای یافتن زندگی دعوت می‌شود. محمود پس از توصیف شرایط زندگی در غزه می‌گوید که «هدف مردم در غزه، جست‌وجوی زندگی است»^۳. عبدالرحمن باور دارد که در اثر تجربه‌های مختلف به یک «متخصص واقعی زندگی» تبدیل شده است.^۴ محمود ابراهیم شرح می‌دهد که چگونه شوق انسان فلسطینی به زندگی، به بخشی از تقابل او با دیگری صهیونیستی تبدیل شده است؛ چراکه «آن‌ها هر جنایتی را انجام می‌دهند تا اهالی فلسطین از زندگی نفرت پیدا کنند»^۵.

انسان فلسطینی شیوه خاصی از آوارگی را تجربه می‌کند؛ مکانی برای ماندن ندارد،

۱. نامه جمهور (۷): ۶۳-۶۹

2. Malek & Hoke, 2014: 215

۳. نامه جمهور (۷): ۵۱-۶۱

4. Malek & Hoke, 2014: 89

۵. نامه جمهور (۷): ۷۲

زمان نیز ندارد و برای هیچ چیزی نمی‌تواند برنامه‌ریزی کند؛ اما در همین بی‌مکانی و بی‌زمانی زندگی را می‌جوید و آن را مغتنم می‌شمرد. زندگی معمولی ماهیت انسان فلسطینی نیز است و او این زندگی را، به‌مثابه نحوه‌ای از مقاومت، دوست دارد. لیث پس از گفتن از سختی‌های زندگی می‌گوید «ما در اینجا حیوانات را پرورش می‌دهیم و روی زمین زندگی می‌کنیم. ما این زندگی را دوست داریم. این زندگی برای من عادی است. ما در حال مقابله با این وضعیت هستیم، ما در حال مقابله با شهرک‌ها هستیم. ما از همان آغاز زندگی با مشکلات دست‌وپنجه نرم می‌کردیم. دوست دارم از اینجا بروم، اما نمی‌توانم زمین اینجا را رها کنم. اگر من بروم، ماهیت زندگی من چیست؟». هرچند ابزار تعلیق زندگی در اختیار اشغالگران است، اما فلسطینیان با ادامه کار خود به هر روش ممکن این ابزار را از دست‌شان خارج کرده‌اند. احمد وقتی از شغل اصلی خود که در کارخانه‌ای اسرائیلی بود استعفا می‌دهد به نصابی موکت و پس‌از آن رانندگی کامیون روی می‌آورد. (Malek & Hoke, 2014: 218-224) او خود را به‌سرعت با شرایط پیش‌آمده وفق می‌دهد. انسان فلسطینی انعطاف بسیاری در کار کردن و انتخاب شغل دارد. در فلسطین همه‌چیز رنگ و بوی مقاومت دارد. فوتبال که از سرگرمی‌های روزمره است نیز با مقاومت پیوند خورده است. محمد که عاشق فوتبال است می‌گوید: «علاقه‌اش به الاهلی مصر به حمایت آنان از فلسطین برمی‌گردد».

تقویت همبستگی اجتماعی

تجربه رنج جمعی نه‌فقط بر همبستگی اجتماعی تأثیر گذاشته، بلکه درک انسان فلسطینی از همبستگی و جامعه را نیز متفاوت ساخته است. نقطه آغاز درک متفاوت انسان فلسطینی از جامعه را می‌توان در درک اجتماعی عدم دانست. وجود چیزی در عدم آن، بهتر فهمیده می‌شود. فلسطینیان این بخت را یافته‌اند که به‌واسطه زندگی سراسر رنج و تجربه زیسته متمایز خود، این عدم را در وجهی جمعی دریابند و با آن، مقولات زندگی اجتماعی را بفهمند. بخت دیگر آن‌ها ارتباطی است که میان سلطه و عدم می‌یابند. آنان سلطه را به‌مثابه منبع زایش عدم، تجربه می‌کند و این درکی بسیار ارزشمند و رهایی‌بخش است. عزالدین بیان می‌کند که وقتی اشغالگران با تمام امکانات بر اهالی غزه فشار آوردند، «این رفتار اشغالگران باعث همبستگی بیشتر اهالی

غزه با یکدیگر شد^۱». این همبستگی علاوه بر کار، زندگی و موارد دیگر، در ارتباط میان مردم عادی و رزمندگان مقاومت نیز خود را نشان می‌دهد. وقتی از هاله درمورد ترور شیخ احمد یاسین پرسیدیم، پاسخ داد: «اگر صورت مرا می‌دید، می‌فهمیدی که چقدر غمگین و گریان بودم. پدرم آن روز طوری گریه می‌کرد که انگار پدرش شهید شده است. وضعیت تمام فلسطینی‌ها همین‌طور بود^۲».

نهادینه‌سازی مقاومت در تربیت کودکان

برای انسان فلسطینی مقاومت یک ارزش مرکزی است. انسان فلسطینی بارها این ارزش را منتقل می‌کند چون فرزندان بیشتری به دنیا می‌آورد. چنانکه عزالدین و همسرش تصمیم می‌گیرند به‌رغم شرایط دشوار اقتصادی، نه فرزند داشته باشند. او درباره هدف از این تصمیم خود می‌گوید: «خوب تربیتشان کنیم و یادشان بدهیم مقاومت، باسرافت‌ترین و بافضیلت‌ترین کار است و جدشان در همین راه به شهادت رسیده است^۳». بدین ترتیب مقاومت، نه فقط دال اصلی در ساخت تربیتی انسان فلسطینی، بلکه عنصر مرکزی در تولد او است. والدین فلسطینی برای انتقال مقاومت به‌مثابه فضیلت، فرزندان را به دنیا می‌آورند و این، تجربه‌ای خاص است.

یکی از مهم‌ترین ویژگی زندگی انسان فلسطینی در دوره کودکی پدیدار می‌شود. پستم (۱۳۹۵) معتقد است در اثر فراوانی مضامین مرتبط با زندگی بزرگسالان و امر جنسی، نوعی از زوال دوران کودکی در حال رخ دادن است. او راجع به زوال دوران کودکی از همین منظر هشدار می‌دهد؛ حال آنکه ما در مطالعه انسان فلسطینی، نه زوال که ارتقای دوران کودکی را ملاحظه می‌کنیم. ابتسام می‌گوید: «کودکان معمولی فلسطینی با کودکان معمولی دنیا خیلی فرق می‌کنند. آن‌ها اسباب‌بازی ندارند، امنیت و آرامش ندارند، آزادی و برابری ندارند و درس خواندنشان با مشکلات فراوانی همراه است. همه‌شان مثل هم هستند یا مادر ندارند یا پدر ندارند یا هیچ‌کدام را. هر کدامشان بارها و بارها طعم ستم و تحقیر سربازها را چشیده‌اند. از نظر سربازها، کودکان فلسطینی، کودک نیستند؛ بزرگ‌سال‌اند!»^۴ این توصیف به استدلالی مهم ختم می‌شود: زوال کودکی و مقاومت کودکان، زایش مقاومت است. این زایش در میانه یک دوگانه اتفاق می‌افتد. انسان فلسطینی برای انتقال ارزش مقاومت تلاش می‌کند و دیگری

۱. نامه جمهور (۷): ۶۶

۲. مصاحبه منتشر نشده

۳. نامه جمهور (۷): ۶۵

۴. نامه جمهور (۷): ۸۳

صهیونیستی با نگرش خود، کودک فلسطینی را به مثابه یک بزرگسال وارد جهان مقاومت می‌کند. چنان‌که احمد برای ما روایت می‌کند، کودکان فلسطین می‌بینند چگونه بزرگ‌ترها نمی‌توانند از آن‌ها در برابر سربازان صهیونیست محافظت کنند و همین باعث می‌شود به‌جای اتکا به بزرگ‌ترها، به خود متکی و بزرگ شوند (Malek & Hoke, 2014: 224)

ایستادگی به‌رغم آوارگی

یکی از پدیده‌هایی که عموم فلسطینیان به‌خصوص ساکنان غزه آن را تجربه کرده‌اند آوارگی است. ماندن در این شرایط ابزار مهمی برای مقاومت در برابر اشغالگران است؛ زیرا هدف اشغالگران این است که با آوارگی و سخت کردن شرایط زندگی فلسطینیان را مجاب به مهاجرت و ترک وطن کنند. مسعد می‌گوید «در غزه شما در خانه امنیت ندارید. من و خانواده‌ام طی دو سال دوبار آواره شدیم». این آوارگی در برخی موارد به زندگی در پناهگاه‌های آوارگان یا اردوگاه آوارگان در کشورهای همجوار ختم می‌شود. اشغالگران گاه به‌صورت مستقیم قصد بر تخریب خانه‌ها می‌کنند. محمود کعبانه می‌گوید: «در سال ۲۰۱۴ اسرائیلی‌ها در منطقه ام‌الجمال ظاهر شدند و به ساکنان گفتند خانه‌های خود را برای تخریب تخلیه کنند و زمان اندکی برای جمع‌آوری وسایل از داخل خانه‌ها به آن‌ها داده شد. در آن روز، ۳۶ ساختمان متعلق به دوازده خانواده فلسطینی تخریب و ۶۶ نفر آواره شدند. محمود از آن‌ها خواهش کرد تا حداقل آغلی برای گوسفند تازه متولدشده باقی بگذارند، اما فایده‌ای نداشت. حتی هنگامی که آن‌ها یک ساختمان را بازسازی کردند، نیروهای اسرائیلی برگشتند و دوباره آن را تخریب کردند» (OCHA, 2017)؛ اما آنچه اشغالگران را خسته کرده، خستگی‌ناپذیری فلسطینیان است. علی‌رغم تمام سختی‌ها و آوارگی‌ها انسان فلسطینی ماندن را به رفتن و زندگی بهتر دور از وطن ترجیح می‌دهد.

نتیجه‌گیری

مناقشه فلسطین و اشغالگران صهیونیستی به‌عنوان تنها آپارتاید موجود در جهان نزدیک به یک قرن طول کشیده است. مطالعه و فهم سازوکارهای سلطه و ابزارهای آن و در برابرش سازوکارها و ابزارهای مقاومت فلسطینیان در برابر اشغالگران صهیونیستی از منظر اجتماعی امری ضروری و بینش‌افزاست. در این پژوهش با نزدیک شدن به تجربه مقاومت در زندگی روزمره بومیان فلسطینی سعی شد سازوکارها و ابزارهای مقاومت و

زندگی در برابر اشغال؛ پدیدارشناسی مقاومت روزمره [...] ۱

سلطه‌گری فهم و احصا شود. مهم‌ترین سازوکارهای سلطه در زندگی فلسطینیان القای ترس و ارباب، تحقیر، اعمال رنج و فشار روحی و نگرانی در زندگی روزمره است. صهیونیست‌ها برای القای این‌ها دو ابزار مهم در اختیار دارند: ایست‌بازرسی‌ها و بروکراسی و سازوکار مجوزدهی. در مقابل اما فلسطینیان نیز منفعل نبوده‌اند. مقاومت نیز که چندین دهه توانسته است دوام بیاورد و ادامه پیدا کند سازوکارها و ابزارهای خود را خلق کرده است. سازوکارهای مقاومت در برابر سلطه عبارت‌اند از: زنده نگه‌داشتن امید و آرزو، پذیرش مرگ و طلب شهادت، حب وطن و چشیدن لذت مقاومت. این سازوکارها با ابزارهایی ایجاد و تقویت شده‌اند. مهم‌ترین آن‌ها پیوند میان مبارزه و زندگی روزمره است. تداوم زندگی و خلق شیوه‌های جدید زندگی و آمیختن زندگی و مبارزه تا بدانجا که زنان فلسطینی حتی از آشپزی و سرو غذا مقاومت می‌آفرینند، خود عامل اصلی خسته و ناامید کردن اشغالگران است. گویی این بهترین راهی است که فلسطینیان برای غلبه بر اشغال به آن رسیده‌اند. علاوه بر این تقویت همبستگی اجتماعی، مقاومت و تربیت کودکان و ماندن و ایستادگی به‌رغم آوارگی دیگر ابزارهای مردم فلسطین برای مقاومت در برابر سلطه‌گران است. در این میان ماندن در سرزمین خود و انعطاف در شیوه‌های زندگی و از همه مهم‌تر تبدیل زندگی روزمره به مبارزه و آمیختن زندگی و مقاومت مهم‌ترین سازوکار برای خنثی‌سازی اهداف اشغالگران است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

۱. یکی از غذاهای عربی است که زنان فلسطینی با درست کردن آن و شیوه سرو آن در مسجدالاقصی به نماد مبارزه تبدیل شده است. بدین نحو که تعداد زیادی از خانواده‌های فلسطینی در روزهای مشخص جمع می‌شوند و با برگرداندن قابلمه غذا واژگون شدن سلطه و غلبه بر صهیونیست‌ها را تداعی می‌کنند.

منابع و مأخذ

- پستمن، نیل (۱۳۹۵). نقش رسانه‌های تصویری در زوال دوران کودکی. ترجمه صادق طباطبایی، تهران: اطلاعات.
- سعید، ادوارد (۱۴۰۱). فراتراز واپسین آسمان. ترجمه حامد شهیدیان، تهران: هرمس.
- سعید، ادوارد (۱۳۹۵). شرق‌شناسی. ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- شهرزاد، زهرا، موسوی، رقیه سادات (۱۴۰۴). امتزاج هویت مقاومت با مسجداً الاقصی: بازخوانی تجربه‌ی مرابطات در قدس شریف. فصلنامه مطالعات راهبردی فرهنگ، (۲)، ۵، ۲۰۷-۲۴۰.
- کرسول، جان (۱۳۹۰). پویش کیفی و طرح پژوهش. ترجمه حسین دانایی‌فرد و حسین کاظمی، تهران: صفار.
- نامه‌ی جمه‌ور (۱۴۰۳). شماره ۷. تهران: پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (ع).
- Abdo, N. (2024). Israel's settler colonialism and the genocide in Gaza: Alternatives. *Studies in Political Economy / Recherches En Économie Politique*, 105(1), 94-106. <https://doi.org/10.1080/07078552.2024.2325298>
- Abudahrouj, Rana N A. (2023). *Normalizing the Abnormal: Navigating Resilience and Vulnerability Among Teachers in Gaza*. Master's Thesis. Faculty of Humanities-Sports-and-Educational-Science. University of South-Eastern Norway.
- Creswell, J. W. (2011). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (translated by H. Danaeefard & H. Kazemi). Tehran: Safar Publishing. **[In Persian]**
- Darweish, M. & Sellick, P. (2017). Everyday resistance among Palestinians living in Israel 1948-1966. *Journal of Political Power*, 10(3), 353-370. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2017.1384223>
- Ehrenreich, B. (2016). How Israel Is Inciting Palestinian Violence. *Politico Magazine*. Retrieved from <https://www.politico.com/magazine/story/2016/06/israel-palestine-occupation-violence-213957/>
- Finlay, L. (2011). Lifeworld Approaches. In *Phenomenology for Therapists*, L. Finlay (Ed). <https://doi.org/10.1002/9781119975144.ch8>
- Graeber, D. (2015, July 30). Hostile Intelligence: Reflections from a Visit to the West Bank. *International Times*. Retrieved from <https://internationaltimes.it/hostile-intelligence-reflections-from-a-visit-to-the-west-bank/>
- Hasan, D. & Bleibleh, S. (2023). The everyday art of resistance: Interpreting "resistancescapes" against urban violence in Palestine. *Political Geography*, 101, 102833. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2023.102833>
- Joronen, M. (2017). "Refusing to be a victim, refusing to be an enemy". Form-of-life as resistance in the Palestinian struggle against settler colonialism. *Political Geography*, 56, 91-100. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2016.07.005>
- Malek, C. & Hoke, M. (Eds). (2014). *Palestine speaks: Narratives of life under occupation*. San Francisco: McSweeney's.

- Nabulsi, J. (2024). "to stop the earthquake": Palestine and the Settler Colonial Logic of Fragmentation. *Antipode*, 56(1), 187-205. <https://doi.org/10.1111/anti.12980>
- Nameh-ye Jomhur*. (2024). (No. 7). Tehran: Baqir al-Ulum Research Institute of Islamic Propagation and Studies. **[In Persian]**
- Nguyen-Gillham, V. Giacaman, R. Naser, G. and Boyce, W. (2008), Normalising the abnormal: Palestinian youth and the contradictions of resilience in protracted conflict. *Health & Social Care in the Community*, 16: 291-298. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2008.00767.x>
- OCHA (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs). (2017). *50 stories of Palestinian life under occupation*. Retrieved from OCHA: <https://www.ochaopt.org/50Stories/>
- Pappe, I. (2007). *The ethnic cleansing of Palestine*. London: Oneworld Publications.
- Postman, N. (2016). *The disappearance of childhood*, (translated by S. Tabatabai). Tehran: Etela'at. **[In Persian]**
- Richter-Devroe, S. (2011). Palestinian Women's Everyday Resistance: Between Normality and Normalisation, *Journal of International Women's Studies*, (12)2, 32-46. <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol12/iss2/4/>
- Ryan, C. (2015). Everyday Resilience as Resistance: Palestinian Women Practicing Sumud. *International Political Sociology*, 9(4), 299-315. <https://doi.org/10.1111/ips.12099>
- Said, E. (1992). *The question of Palestine*, New York: Vintage.
- Said, E. (2022). *Beyond the last sky*. translated by H. Shahidian. Tehran: Hermes. **[In Persian]**
- Said, E. (2016). *Orientalism*. translated by A. Gavahi. Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute. **[In Persian]**
- Shahzad, Z. and Mousavi, R. S. (2025). The Fusion of Resistance Identity with Al-Aqsa Mosque: Revisiting the Experience of the Murabitat in Al-Quds Al-Sharif. *Strategic Studies of Culture*, 5(2), 207-240. doi: 10.22083/scsj.2025.477321.1211. **[In Persian]**
- Siegmán, J. A. (2020). Playing with Antagonists: The Politics of Humor in Israeli-Palestinian Market Encounters. *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review*. <https://doi.org/10.1111/plar.12345>
- UNITED NATIONS, (2010). *occupied Palestinian territory Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*.
- Woroniecka-Krzyzanowska, D. (2014). The meanings of ordinary in times of crisis: The case of a Palestinian refugee camp in the West Bank. *Polish Sociological Review*, 187(3), 395-410. www.jstor.org/stable/24371637

